

Dějiny židovského společenství na Krnovsku

Dějiny Židů v Osoblaze

Dnešní Osoblaha (německy Hotzenplotz) je obec s 1150 obyvateli, rozkládající se v úrodné Slezské nížině severně od Krnova. Osoblažsko je výběžkem českého území, který je ze tří stran obklopený Polskem. Jeho návštěvu můžete spojit s výletem po úzkorozchodné železnici linoucí se malebnou krajinou. Od středověku byla Osoblaha majetkem olomouckého biskupství. Proto z právního hlediska tvořila součást Moravy, enklávu vklíněnou mezi slezská knížectví: krnovské, opavské, opolské a niské. Právě moravská příslušnost Osoblahy, jakož i tolerantní postoj a ekonomický zájem olomouckých biskupů, umožnily existenci zdejší významné židovské obce. Navzdory tomu musíme konstatovat, že Židé byli v křesťanských zemích pronásledováni. Nesměli vlastnit půdu a pracovat v zemědělství, ve výkonu řemesel i obchodu je omezovaly křesťanské cechy, do kterých přístup neměli. Museli nosit vysoký klobouk nebo žluté označení na oděvu, čímž byli odlišeni od ostatních obyvatel. Mělo se tak zabránit nevědomým sexuálním stykům Židů s křesťankami. Židé se na předměstí Osoblahy usadili nejpozději na začátku 14. století. O sto let později se zakoupili také uvnitř městských hradeb. V následujících letech se židovská čtvrť v Osoblaze stala útočištěm uprchlíků, a to v několika vlnách. Roku 1334 jednalo o vyhnance z Hlubčic (německy Leobschütz, polsky Głubczyce), roku 1570 z Prudnika (německy Neustadt) a roku 1670 z Vídně. Roku 1582 zakázal český král Rudolf II. Habsburský, na naléhání slezských stavů, trvalý pobyt Židů ve Slezsku. Výjimku obdržely jen hornoslezská Biała Prudnicka (německy Zülz) a dolnoslezský Głogów (německy Glogau). Biała se stala věhlasnou židovskou obcí. Pocházel z ní i Mejr, syn Jehudy Lejba, autor barevné výmalby synagogy v Boskovicích.

Osoblaha se proměnila v důležité židovské středisko široké oblasti horního povodí Odry. Ekonomickou prosperitu zdejší židovské obce zajistilo rozsáhlé privilegium biskupa Viléma Prusinovského, povolující provozovat obchod s různým zbožím. Židovské elity se tradičně věnovaly finančnictví, zvláště půjčování peněz na úrok. Církev považovala úrok za nemorální sebeobohacování, které vzniká bez práce, a tak ho křesťanům zakazovala. Tím se uvolnilo místo pro aktivity Židů na tomto poli. Moše Manasse z Osoblahy se v 17. století dokonce vypracoval na dodavatele kovu do císařské mincovny ve Vratislavi (německy Breslau, polsky Wrocław). Vedle bohatých obchodníků, kteří zprostředkovali dálkový obchod, zde žili i drobní řemeslníci a v okolních vesnicích působící podomní obchodníci s opotřebovanými věcmi. Z důvodu nerovných podmínek byla velká většina obyvatel štetlu chudší než jejich křesťanští sousedé. Ve vzdělání však Židé výrazně předstihovali křesťany. Každý 12letý židovský chlapec musel umět číst bohoslužebné texty, psané hebrejsky a aramejsky, aby byl přijat za plnoprávního člena obce. Studium Tóry a talmudu bylo považováno za nejvyšší z mužských ctností. V 18. století mezi zdejšími vzdělanci vynikl rabín Gerson Abraham Kajus (Chajot), který se později stal vrchním moravským zemským rabínem se sídlem v Mikulově. Hovorovou řečí středoevropských a východoevropských Židů, tzv. Aškenázů, bylo jidiš. Základem jazyka jidiš je středověká horní němčina, do které se vmísily některé výrazy z hebrejštiny, starofrancouzštiny a ze slovanských jazyků. Největšího počtu členů dosáhlo židovské společenství v Osoblaze roku 1847 počtem 880 osob, tedy asi 20 % všech obyvatel města. S příchodem občanské společnosti po revoluci roku 1848, která přinesla rovnoprávnost a volný pohyb, začalo rychlé stěhování Židů z periferní Osoblahy za lepšími podmínkami do větších měst (Krnov, Opava, Vídeň) i do zámoří (hlavně Jižní Amerika). Posledním osoblažským rabínem byl Moses Rudolfer. Jeho syn David se stal rabínem v Krnově. Na přelomu 20. a 30. let 20. století žilo v Osoblaze již méně než 40 Židů.

Židovskou čtvrť v Osoblaze tvořily tři ulice s třicátkou domů severozápadně, severně a severovýchodně od náměstí. Mezi nimi byla židovská škola, rituální lázeň (mikve), rituální porážka (šlachta), palírna kořalky a chudobinec. Většina domů byla pro prostorovou stísněnost ghetta rozdělena mezi několik vlastníků. Do ulice směřovaly prodejní kvelby těchto domů. Pozdně barokní synagoga lvovského typu (tedy se čtyřsloupím uprostřed hlavního sálu) stála na návrší nedaleko vstupu do hřbitova. Tento východní typ synagog se v českých zemích vyskytoval jen velmi zřídka. Pro celkovou zchátralost byla roku 1933 zbourána. Židovskou čtvrť spolu s centrem města zničila

Rudá armáda roku 1945 při válečných bojích. Sudetoněmečtí obyvatelé Osoblazy byli vyhnáni, a protože novodosídlenci neměli k místu vztah, neexistuje dnes již ani uliční síť bývalého ghetta. Vyjma hřbitova se z něj nezachoval jediný objekt.

Starý židovský hřbitov v Osoblaze

Hebrejský výraz užívaný pro hřbitov zní bejt ha-chajim a znamená dům života. Protože ostatky lidských bytostí mají být dle náboženských předpisů uchovány až do příchodu Mesiáše, pohřebiště nesmí být využito k jinému účelu. Místo uložení těla zemřelého označuje náhrobek (maceva). Tradiční obloukovitý tvar náhrobku symbolizuje životní cestu člověka od narození přes vrchol tvůrčích sil až ke smrti. Dále to, že země člověka živí a do země se po smrti vrací. Ve středu půlkruhového oblouku jsou vytesány rostlinné a zvířecí ornamenty. Nad nimi stojí PN či PT, zkratka, která upozorňuje: Sem uložili ostatky lidské bytosti. Text pokračuje jménem zemřelého (většinou osobní jméno a jméno otce), datem úmrtí a výrazným kladným charakterovým rysem nebo dobrým skutkem, který dotýčný za života vykonal. Na závěr je připojen kryptogram TNCBH s významem Budiž jeho/její duše vevázána do svazku života. Mezi osoblažskými ornamenty jsou nejhojněji zastoupeny symboly šesticípé geometrické růžice, dvojice jelenů a květinové motivy. Symboly jsou parafrází vlastností či jména zemřelého, vyjadřují jeho povolání, rodovou příslušnost, anebo jsou biblickým odkazem (např. symbol květiny se odvolává k žalmu Spravedlivý vykvete jako palma). Dvě žehnající ruce jsou znakem rodu kohenů (hebrejsky v mn. č. kohanim, odtud v jidiš v jed. č. Kohn). Kohanim sloužili do roku 70 občanského letopočtu jako kněží v jeruzalémském Chrámu. Konvička je znakem levitů (levijim), bývalých pomocníků v Chrámu. Toto vyčlenění se uchovává pro příchod Mesiáše, po němž má být obnoven jeruzalémský Chrám. Příslušnost k rodu kohenů se dědí po otci, zatímco samotná příslušnost k židovskému náboženství po matce. Postarat se o zesnulé je pro ortodoxní židy povinností (micvou), jejímž absolvováním se stáváme rovnocennými partnery Všemohoucího. Židovský hřbitov nedoporučujeme navštěvovat o šabat (v době od pátečního do sobotního večera). Muži by si před vstupem měli pokrýt hlavu (např. kšiltovkou). Ortodoxní židé si při odchodu ze hřbitova omyjí ruce trochou vody, aby se symbolicky očistili od smrti a uvědomili si radost z toho, že žijí.

První věrohodná zmínka o židovském pohřebišti v Osoblaze se datuje do roku 1570 a vztahuje se již k jeho současné poloze. Pod nejstarší dnes existující macevou je pohřben Mešulam Žalman, syn vídeňského uprchlíka Izáka Marpurka. Náhrobní deska obsahuje datum úmrtí roku 5454 židovského kalendáře, což odpovídá roku 1694 občanského letopočtu. Rodina Marburg se o dvě stě let později zařadila mezi nejvýznamnější podnikatele v Bruntále. (V Bruntále dodnes existuje jejich rodinná hrobka, která je jediným pozůstatkem tamního židovského hřbitova.)

Barokní osoblažské macevy jsou v rámci Česka unikátní. Odborná literatura hovoří o tzv. slezském typu židovského náhrobku, který se vyskytuje i v blízké Białej Prudnickiej (Zülz). Upoutají svým naivním lidovým výrazem a množstvím a velikostí použitých ornamentů. Jedná se o desky z krystalického vápence o průměrné výšce 100 – 120 cm ve tvaru obdélníka zakončeného vysunutým obloukem. Stojí v pravidelných řadách ve směru jih-sever s texty k východu. Ve zvláštním oddělení hřbitova, na tzv. Rabínském vršku, odpočívají ostatky věhlasných učenců. Pohřbívání na starém hřbitově bylo ukončeno roku 1890, kdy osoblažská židovská obec zřídila židovské oddělení na novém městském hřbitově. To bylo později zničeno nacisty.

Velké množství kamenných stél osoblažského hřbitova zničily boje na konci 2. světové války. Do dnešního dne se dochovalo již jen 313 macev. Roku 1993 byly nově uspořádány, takže (v rozporu s náboženskými předpisy) neoznačují vždy místo, kam uložili ostatky člověka, jehož jméno je do příslušného kamene vytesáno.

Prastarý židovský hřbitov v Osoblaze leží ve středu této obce, 150 m severovýchodně od náměstí. Svahovitý areál o ploše 2431 m² je ohrazen kamennou zdí včetně části původních hradeb. Vstup novodobou železnou brankou se nachází mezi zahrádkami. Tato kulturní památka, jedna z mála v obci, je po celkové rekonstrukci v dobrém stavu a je veřejně přístupná. O její správu se stará místní Obecní úřad, který měl také lví podíl na předchozích opravách.

Doporučená literatura:

Jaroslav Klenovský: Židovská obec v Osoblaze,

Muzeum Těšínska: Židé ve Slezsku (sborník),

Marcin Wodziński: Hebrajskie inskrypcje na Śląsku.

Doporučený web: <http://www.chewra.com>

Autor textu:

Pavel Kuča, e-mail: pavel.kuca@centrum.cz , mobil: 737880936.